

4. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис : Монографія / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
5. Ковтунова И. И. Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение предложения : учеб. пособие / Ирина Ильинична Ковтунова. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 238 с.
6. Крушельницкая К. Г. К вопросу о смысловом членении предложения / Клавдия Григорьевна Крушельницкая // Вопросы языкознания. – 1956. – № 5. – С. 55–67.
7. Пауль Г. Принципы истории языка [Электронный ресурс] / Герман Пауль. – М., 1960. – Режим доступа : http://genhis.philol.msu.ru/article_28.shtml
8. Batteux Ch. De la construction oratoire / Charle Batteux. – Paris : Chez Desaint & Saillant, Libraires, rue S. Jean-de-Beauvais, 1763. – 459 p.
9. Beauzée N. Grammaire générale ou exposition raisonnée des éléments nécessaires du langage, pour servir à l'étude de toutes les langues / Nicolas Beauzée. – Paris : De l'imprimerie de J. Barbou, rue & vis-à-vis la grille des Matharins, 1767. – Т. 2. – 668 p.
10. Becker K. Ausführliche deutsche Grammatik / Karl Ferdinand Becker. – Frankfurt am Main, 1842. – 345 s.
11. Gabelenz G. von der. Weiteres zur vergleichenden Syntax: Wort- und Satzstellung / Georg von der Gabelenz // Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft. – 2010. – № 8. – S. 129–165.
12. Gabelenz G. von der. Ideen zu einer vergleichenden Syntax / Georg von der Gabelenz // Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft. – 1869. – № 6. – S. 374–384.
13. Weil H. De l'ordre des mots dans les langues anciennes comparees aux langues modernes. Question de Grammaire générale. Troisième édition / Henry Weil. – Paris : Librairie A. Franck, 1879. – 101 p.

Ніколайчук А.

– кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

Хлиніна М.

– здобувач ступеня вищої освіти «Бакалавр» англо-німецького відділення філологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету

УДК 81'367.335-112

**ЕВОЛЮЦІЯ ПАРАТАКСИСУ Й ГІПОТАКСИСУ
В СТУДІЯХ УЧЕНИХ ХАРКІВСЬКОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ШКОЛИ**

Стаття присвячена аналізу основних положень паратаксису й гіпотаксису в працях лінгвістів Харківської школи. Визначено коло питань, які привернули увагу вчених. Проаналізовано гіпотези учених Харківської лінгвістичної школи про розвиток і походження сурядності й підрядності складного речення. Розглянуті положення, що зберегли своє значення до теперішнього часу.

Ключові слова: паратаксис, гіпотаксис, складне речення, Харківська лінгвістична школа.

Николайчук А.

– кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры германской и славянской филологии Донбасского государственного педагогического университета

Хлынина М.

– соискатель степени высшего образования «Бакалавр» англо-немецкого отделения филологического факультета Донбасского государственного педагогического университета

ЭВОЛЮЦИЯ ПАРАТАКСИСА И ГИПОТАКСИСА В СТУДИЯХ УЧЕНЫХ ХАРЬКОВСКОЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ

Статья посвящена анализу основных положений паратаксиса и гипотаксиса в работах лингвистов Харьковской школы. Определен круг вопросов, которые привлекли внимание ученых. Рассмотрены положения, не утратившие своего значения до настоящего времени.

Ключевые слова: паратаксис, гипотаксис, сложное предложение, Харьковская лингвистическая школа.

Nikolajchuk A.

– Candidate of Science (Linguistics), Senior Lecturer, Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University

Hlynina M.

– Bachelor's Degree Programme student, Department of English and German Languages, Faculty of Philology, Donbas State Teachers' Training University

THE DEVELOPMENT OF PARATAXIS AND HYPOTAXIS IN STUDIOS OF KHARKOV LINGUISTIC SCHOOL

The article is devoted to the analysis of basic statements of hypotaxis and parataxis in the works of linguists of Kharkov school. The range of questions, that have attracted attention of the scientists, is determined. The positions that have not lost their sense till nowadays are examined.

Key words: parataxis, hypotaxis, complex sentence, Kharkov linguistic school.

Постановка проблеми. Лінгвістична наука накопичила значний матеріал щодо історичного розвитку синтаксичних явищ. Упродовж XIX – XXI ст. учені досліджували синтаксис як окремих мов і діалектів, так і цілих груп в діахронії. У сучасному мовознавстві ці питання не втратили значущості, стали ще актуальнішими.

У другій половині XIX ст. під впливом філософії мови В. фон Гумбольдта виник й отримав поширення психологічний підхід до граматики, насамперед до синтаксису, у якому місце логічних категорій посіли психологічні (такі, наприклад, як *уявлення*). Представники психологічного напряму звернулися й до аналізу паратаксису й гіпотаксису в складному реченні.

Значним внеском у порівняльно-історичне мовознавство стала розробка вченими Харківської лінгвістичної школи проблеми розвитку сурядності й підрядності в складному реченні.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми історичного розвитку синтаксису в концепціях учених Харківської лінгвістичної школи висвітлено недостатньо й потребує докладнішого дослідження. Можна назвати лише праці О. І. Білодіда, М. А. Жовтобрюха, В. І. Собінікової, А. П. Загнітка, І. Р. Буніятової та ін.

Метою пропонованої статті є розкриття концепцій лінгвістів Харківської школи, пов'язаних з паратаксистом і гіпотаксистом у складному реченні та з особливостями їхнього розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концептуальні засади прихильників психологічного підходу (О. О. Потебня, Д. М. Овсянко-Куликовський) у лінгвістиці пов'язані з вивченням ними мови у зв'язку із загальною еволюцією людського мислення.

О. О. Потебня дослідив сурядність і підрядність на широкому матеріалі у сфері простого й складного речення, залучав пам'ятки писемності, фольклорні тексти з російської мови й інших слов'янських мов, особливо української, сербохорватської, використовував матеріали й індоєвропейських неслов'янських мов.

Для О. О. Потебні в царині граматики синтаксис має центральне, вирішальне значення. Дослідник багато уваги приділив діахронічному вивченню одиниць синтаксису. Учений постулював принцип системного вивчення історії синтаксису: під час опису змін у синтаксисі має бути враховано безперервність змін мови в усіх її частинах [2, с. 551].

О. О. Потебня пішов далі Ф. І. Буслаєва й пов'язав питання про історію виникнення складного речення зі змінами в розвитку мислення. Для вченого складне речення – результат усе більш удосконаленого світогляду, продукт тривалої граматичної еволюції.

О. О. Потебня досліджував проблему утворення складного речення, установлював генетичні зв'язки між простим і складним реченням у роботі «Із записок з руської граматики» [3]. Процесу перетворення простого речення в складне вчений присвятив спеціальний розділ «Перехід прикладок у речення» [там же, с. 248–262]. На думку мовознавця, паратактичні бездієслівні речення поступово починають трактуватись як дієслівні, що становлять речення [там же, с. 249].

Стосовно порядку частин складного речення з відносними займенниками й частками О. О. Потебня зауважив: «Нам здається звичайним порядок: *Я видел человека, который приходил... і когда он приходил*, тим часом як це є перекручуванням первісного порядку, заради вираження підпорядкованості підрядного. Раніше

використовувалось: (*который, когда* и пр.) *чкі приходилі, (и) я (того, его) видһлі* [там же, с. 267].

Оригінальну гіпотезу походження гіпотаксису висунув О. О. Потебня. Учений зазначив: «Із самого початку прості речення сліднують одне за одним так, що формальні відношення між ними зовсім не усвідомлюються й не позначаються. Ряди їхні подібні малюнку без перспективи. Зв'язок між ними встановлюється за допомогою займенників відносних, розгляд яких відноситься до вчення про складне речення» [2, с. 127].

Принцип історизму, що його послідовно застосовував О. О. Потебня у своєму вченні про граматичну будову слов'янських та інших індоєвропейських мов, вимагає визначення поняття *речення* для кожного індивідуального періоду розвитку мови. Дослідник відзначав, що «інтерес історії саме в тому, що вона не є лише нескінченна тавтологія. Так із основного погляду на мову як на рухливий орган мислення впливає, що історія мови, яка розглядається на значному відрізку часу, повинна давати низку визначень речення» [там же, с. 83].

У О. О. Потебні є теза про *згущення думки*, яка буде більш зрозумілою в контексті його вчення про виникнення та розвиток частин мови й речення. На думку мовознавця, «слово на початку розвитку думки не має ще для думки значення якості й може бути лише позначенням чуттєвого образу, у якому немає ні дії, ні якості, ні предмету, що взяті окремо, але всі в нероздільній єдності... Утворення дієслова, імені тощо є вже таке розкладання й видозмінення чуттєвого образу, що передбачає інші, більш прості явища, які сліднують за творенням слова» [там же, с. 148].

Відповідно формулюються три первісні класи слів: дієслово, займенник та дієприкметник. Останній є проміжною ланкою між дієсловом, з одного боку, та іменником і прикметником, з іншого [там же, с. 83, 96].

О. О. Потебня наводив такі речення: 1) *Приникіши Ольга, и рече*; 2) *Святополкі и Володимирі посласта ко Давидови Святославича, веляча ему сі собою* [там же, с. 186], як приклади з двома предикативними центрами, припускаючи, що дієприкметник у таких випадках не є субститутом дієслова, а виступає як незалежна одиниця. Учений визначав їх як предикати нижчого рангу, що коливаються між атрибутивною й оппозитивною функціями. Цікавим є спостереження О. О. Потебні щодо сполучника *і*, який мовознавець кваліфікував як явище не просто випадкове, або діалектне, а як спільнослов'янське й балтійське, давнє й важливе [там же, с. 191].

На зразках паратактичних конструкцій О. О. Потебня показував послідовність розвитку підрядних речень, означальних і додаткових, з'єднаних підрядними сполучниками.

1. Зразок: *Прислалі человека, Иванові зовуті*» [3, с. 251]. У цьому типі зв'язку підрядне паратактичне речення не має не лише відносного, але й вказівного займенника, а підмет і додаток головного слугують підметом та додатком підрядному.

2. Зразок: *Есть пещера, изі тоя пещеры исходит источникі* [там же, с. 255]. У цьому типі іменник головного речення, до якого відноситься підрядне паратактичне, повторюється в підрядному у відмінку й забезпечується займенником (займенника може й не бути), що вказує на вищезгаданий іменник.

3. Зразок: *Есть пещера, (а) изі нея исходит источникі* [там же, с. 257]. У підрядному паратактичному реченні не повторюється іменник головного з вказівним займенником, а замінюється займенниками *и, онъ* у відмінку, якого вимагає підрядне. Зазначені три типи речень передують розвитку складнопідрядних речень з підрядними означальними.

4. Зразок: *И увиділі Н, стареці щепы гребеті* [там же, с. 259]. У цьому реченні підрядне паратактичне відноситься не до імені (підмету, додатку) головного, а до присудка, тому в підрядному підмет повинен бути матеріально вираженим.

Отже, О. О. Потебня встановив, що процес заміни паратактичних речень відбувався рівномірно, «у міру посилення гіпотактичності й прямування до об'єднання речення, у міру розвитку відносних займенників» [там же, с. 251].

Ідеї О. О. Потебні в подальшому отримали розвиток у запропонованій О. П. Рифтіним теорії двох шляхів розвитку складного речення. Ця теорія полягає в тому, що в процесі розвитку мов, окрім створення складного гіпотактичного речення через об'єднання кількох простих («перший шлях»), можливо було виникнення його в межах простого речення за допомогою перетворення тих, що містилися в останньому звороті з дієслівними іменами в підрядні речення («другий шлях») [4].

У праці «Про два шляхи розвитку складнопідрядного речення в аккадській мові» (1937) О. П. Рифтін указав, що в деяких мовах підрядне речення не лише змінило форму дієслова, а прямо виникло з неї. Причому остання перетворилася в особливу дієслівну форму суб'юнктива, що вживається в підрядному реченні, а пов'язаний з іменною формою прийменник став уживатися в значенні гіпотактичного сполучника [там же, с. 59].

Д. М. Овсянико-Куликовський стверджував: «Чітко відрізняються моменти в генезисі й розвитку граматичної відносності: 1) початкова точка – питальна форма, наприклад

Который час? – Куда нам идти?; 2) зародження і перші сходи відносності в звороті, відомого під назвою «непрямого питання»: *Не знаешь ли, который теперь час? – Скажи, куда нам идти*; 3) поступове послаблення й, нарешті, усунення питального характеру в цьому звороті: *Я не помню, в котором часу ты был у меня. Мы хорошо знаем, куда идем* тощо; 4) повна відносність, без будь-якого сліду питальності: *Час, который я провел с вами, долго будет мне памятен. Местность, куда мы приехали, очень живописна* [1, с. 283].

На прикладах, які наводив Д. М. Овсянико-Куликовський, на другому й третьому етапах у розвитку граматичної відносності підрядна частина складного речення пояснює дієслово, на четвертому етапі – іменник головної частини. Проте дослідник не пояснив, як відбувалося це перетворення структури складного речення.

Представники Харківської лінгвістичної школи сформулювали тезу про два шляхи формування складного речення: як наслідок з'єднання простих речень і як результат зародження в реченні другого предикативного центру (О. О. Потебня). Ідею двох шляхів розвитку складного речення в подальшому було вдосконалено в працях О. П. Рифтіна, М. С. Поспелова, Г. С. Кнабе та ін.

Висновки й перспективи подальших розвідок. Здійснений аналіз підтвердив, що наприкінці XIX ст. до проблеми сурядності й підрядності звернулися представники психологічного напрямку. Для них складнопідрядне речення – це результат досконалішого процесу світосприйняття, продукт тривалої граматичної еволюції. У зв'язку з цим О. О. Потебня також особливу увагу звернув на процес поступової зміни паратактичних зворотів гіпотактичними в давній структурі мови.

Окремі зауваження, що стосуються історичного розвитку паратаксисту й гіпотаксисту в складному реченні, зазначали й інші дослідники. Проте найбільш глибоко сутність цих конструкцій розкрили завдяки історичному підходу до синтаксичних явищ представники Харківської лінгвістичної школи. Зважаючи на те, що запропонована проблема є малодослідженою та актуальною, сформульована тема потребує комплексного й поглибленого вивчення.

Література

1. Овсянико-Куликовский Д. Н. Синтаксис русского языка / Д. Н. Овсянико-Куликовский. – 2-е изд. – СПб. : Просвещение, 1912. – 322 с.
2. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. – М. : Просвещение, 1958. – Т. 1–2. – 551 с.
3. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. – М. : Просвещение, 1968. – Т. 3. – 536 с.

4. Рифтин А. О. О двух путях развития сложного предложения в аккадском языке / А. О. Рифтин // Советское языкознание. – Л., 1937. – Т. 3. – С. 63–69.

Гаврилова В.

– аспірантка кафедри загального мовознавства та слов'янської філології факультету філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету
УДК 811.111+811.133.1+811.161.2]’373.72

**МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРЕМІЙ
ІЗ КОМПОНЕНТОМ «КАЛЕНДАРНИЙ ХРОНОНІМ»**

Стаття присвячена проблемам пареміології, зокрема методології та методам вивчення паремій. Здійснено огляд теоретичних праць вітчизняних і зарубіжних авторів з даної тематики. Проведено аналіз та опис загальноприйнятих методів та прийомів дослідження цих стійких виразів. Встановлені та розглянуті найбільш поширені напрями вивчення паремій, а саме: семантичний, структурно-семантичний, граматичний, культурологічний, прагматичний, прагматично-функціональний та ін.

Ключові слова: методологія, метод, методика, принцип, аспект, паремія.

Гаврилова В.

– аспірантка кафедри общего языкознания и славянской филологии факультета филологии и социальных коммуникаций Бердянского государственного педагогического университета

**МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИКА ИССЛЕДОВАНИЯ ПАРЕМИЙ
С КОМПОНЕНТОМ «КАЛЕНДАРНЫЙ ХРОНОНИМ»**

Статья посвящена проблемам паремииологии, в частности методологии и методам изучения паремий. Осуществлен обзор теоретических работ отечественных и зарубежных авторов по данной тематике. Проведен анализ и описание общепринятых методов и приемов исследования этих устойчивых выражений. Установлены и рассмотрены наиболее распространенные направления изучения паремий, а именно: семантический, структурно-семантический, грамматический, культурологический, прагматичный, прагматично-функциональный и др.

Ключевые слова: методология, метод, методика, принцип, аспект, паремия.

Havrylova V.

– Post-graduate student, Department of General Linguistics and Slavonic Philology, Faculty of Philology and Social Communications, Berdiansk State Teachers' Training University

**METHODOLOGY AND METHODS OF STUDYING THE
PAREMIAS WITH THE COMPONENT «CALENDAR CHRONONYM»**

The article deals with the problems of the paremiology, especially methodology and methods of paremias. It was analyzed the results of national and foreign scholars papers of this subject. It was described the generally accepted methods and techniques of research of these set expressions. The author